

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 4 | Sayı 20 | Ocak 2022 | 15 TL | ISSN 2757-5020

Fotoğraf: Ara GÜLER

ISSN 2757-5020

9 770275 750207

**Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı değil, çalışmak zamanıdır.**

Tevfik Fikret

içindekiler

02 Orta Çağ Erzurum'unda
Ahilik Teşkilatı
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

07 Erzurum Belediye Başkanını
Hizaya Getiren Cihan Padişahı
Naci ELMALI

12 Röportaj:
Prof. Dr. Serdar SEVİMLİ

16 Erzurum'da
Karadenizli Esnaflar
Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ

19 Ahilik Bağlamında
Erzurum'da Ticaret Hayatı
H. Ömer ÖZDEN

22 Röportaj:
Ahmethan EFE

24 Kadim Türk Devleti'nin
Görünmez Kahramanı
Mebruke Hanım

27 Cumhuriyet'ten 2000'e
Erzurum'da Ekonomik Değişimler
Abdurrahman ZEYNAL

32 Amerikan Protestan Misyonerliği,
Türk Milliyetçileri ve Lozan Antlaşmasına
Amerikan'ın Olumsuz Tavrı
Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

38 Erzurum'da Tarihi Bir Ev
Hanağasıgilin Evi
Dr. Temel SAĞLAM

GELİŞİM ERZURUM
Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 4 | SAYI 20
Ocak 2022 | 15 TL

İmtiyaz Sahibi
Lokman LOKMACI
Yazı İşleri Sorumlusu
Numan ÜN

Sayfa Tasarımı
Cavit Emre ŞEN

İletişim
Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

@ f v
gelisimerzurumdergisi

Baskı
ZAFER MEDYA GRUP
Yenikapı Caddesi
Eski Cezaevi Karşısı
Kadioğlu Sokak No: 1
Yakutiye/Erzurum
0 (442) 234 22 85
zafergrafikofset@gmail.com

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

ÇARLIK DÖNEMİNDE DÜNYA'NIN EN BÜYÜK HUBUBAT ÜRETİM VE İHRACATÇISI OLAN RUSYA, SSCB DÖNEMİNDE TARIMIN DRAMATİK ÇÖKÜŞÜNDEN SONRA ŞİMDİ YENİDEN ZİRVEDE

Dr. S. Yılmaz KUŞKAY

► GİRİŞ

Çarlık döneminde Dünya'nın en büyük hububat üreticisi ve ihracatçısı olan Rusya, 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra, tarım sektöründe uygulanan kollektifleştirme sonucu "Kolhoz" "adlı kooperatif mülkiyete dayanan işletmeler ile "Sovhoz" adı verilen devletin mülkiyetindeki tarımsal işletmelere dayanıyordu. Sovyetler Birliği'nde özel mülkiyet kaldırılmış ve varlıklı köylüler "Gulag" operasyonu ile sürgün edilmiş ve büyük bir kısmı ortadan kaldırılmıştı. Bu ideolojik yaklaşımla Sovyet tarım sektöründe tam bir yıkım yaşandı.

19. yüzyıl başlarında sınırlı miktarda hububat ihracatı

yapan Rusya, 1850'li yıllara gelince hem üretim ve hem de ihracatını büyük ölçüde geliştirmişti. Geleneksel olarak Ruslar ekmek ve unlu ürünler üretiminde söz sahibiydi ve Karadeniz bölgesinden yüzbinlerce insan Rusya'ya fırıncılık ve pastacılık sektöründe çalışmak için gidiyorlardı. 1851-1855 döneminde Rusya 27 milyon kile (9,5 milyon ton) buğday ihraç etti. 1861'de esirliğin (Serfliğin) kaldırılması kanununun yürürlüğe girmesi ile 1865 tarihinden 1905 yılına kadar hububat ve un üretim ve ihracatı olağanüstü bir şekilde artarak, 1901-1905 yılları arasında 367.876.000 Kile (Bushel) (12.963.582) Tona yükseldi¹.

1971/83 döneminde Sovyetler Birliği'nin hububat üretimi CIA'nin raporlarına göre 1975/76 döneminde en düşük 140, 1 milyon tona ve 1978/79 sezonunda en yüksek 237,4 milyon ton olarak gerçekleşti. 165 milyon tonluk ortalama hububat üretiminde en az 42 milyon ton hububat ithalatı gerekiyordu. Sovyet Lideri Leonid Brejnev bu durumu sürdürülemez ve merkezi sorun olarak niteledi. Sovyetler Birliği tarihinde azami buğday ithalatı 1984/85 sezonunda 55 milyon ton olarak gerçekleşti². Sovyetler Birliği hububat ithalatını ABD, Kanada, Arjantin, Avustralya gibi ülkelerden yapıyordu.

Sovyetler Birliği 1991'de 15 bağımsız cumhuriyete bölündü. Rusya Federasyonu 2000 yılına gelindiğinde gıda ürünleri ihtiyacının %50'sinden fazlasını ithal diyordu. 2000 yılında yapılan bir toplantıda, Putin bu gerçeği öğrenince yüzü sarardı. Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Putin, ülkenin dışa bağımlılığının süratle azaltılmasını istedi. Tarımda iddialı bir teşvik politikası yürürlüğe konuldu. Bu politikanın sonucu Rusya gıda ürünleri talebinin %80-85 oranında yeterliliğe kavuştu ve Rusya 2017 yılında ABD ve Kanada'yı geçerek Dünya'nın bir numaralı buğday ihracatçılığına yükseldi ve üstelik Putin liderliğindeki Rusya bu olağanüstü başarıyı 2014 yılında ilhak ettiği Kırım ve Ukrayna krizinden dolayı uygulanan ambargo tedbirlerine rağmen gerçekleştirdi³.

► RUSYA GELENEKSEL HUBUBAT VE UN İHRACATÇISIDIR

Rusya sahip olduğu ve hububat tarımına uygun topraklarla özellikle 19. Yüzyıl başlangıcından beri önemli bir hububat, un ve unlu ürünler üretici ve ihracatçısı konumundadır. Un ve unlu ürünler gıda maddeleri üretiminde en yüksek paya sahiptir. 20. Yüzyıl başlarında Rusya ve ABD Dünya Buğday üretiminin her biri beşte birini üretir hale gelmişlerdi. Böylece Rusya ve ABD dünya pazarında buğ-

day arzında söz sahibi oldular. Yine 1802-1914 yıllarını kapsayan Çarlık Dönemi ihracatında, hayati gıda maddeler ihracat yapısı incelendiğinde un ve unlu ürünlerin en büyük paya sahip olduğunu görüyoruz⁴.

1886-1905 yılları arasında Rusya'nın hububat ve hububat ürünleri ihracatının toplam ihracatında yüzde 35-56 arasında değişen bir paya sahip olduğu ve yalnız buğday ihracatının toplam ihracatına oranının yüzde 16-28 arasında değiştiği görülmektedir⁵.

Rusya'nın yine 1802'den itibaren önemli bir un ihracatçısı olduğu bilinmekte olup, başlıca pazarları olan Avrupa Ülkeleri, Türkiye, Mısır ve İran'a St. Petersburg, Odesa ve Bakü limanlarını ihracat limanları olarak kullandı. Rusya'nın un ihracatında en önemli iki pazarı komşusu Finlandiya ve Türkiye idi. Her iki ülkede Rusya'nın un ihracatında yaklaşık aynı paya sahiptiler. Türkiye (Osmanlı İmparatorluğu) 1903 yılında Rusya'dan 505.899 varil un ithal ederek Rusya'nın toplam un ihracatında % 49,3 ve 1904 yılında ise 529.877 varil un ithalatıyla Rusya'nın toplam un ihracatında %45,2'lik bir paya ulaştı⁶.

► SOVYETLER BİRLİĞİ TARIMSAL ÜRETİMDE BÜYÜK BİR BAŞARISIZLIĞA UĞRAYARAK BUĞDAY İTHALATÇISI OLDU

1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra tarımda kollektifleştirmeye geçen ve böylece özel mülkiyeti kaldırarak Sovyetler Birliği 1932 yılına kadar kendi içinde ülkeye yayılan iç savaşla uğraşırken, diğer taraftan 1937-1938 yılları arasında muhalif gördüğü politikacı, zengin, aristokrat, sanatçı, akademisyenler başta olmak üzere büyük bir kitleye devlet terörü uygulayarak ortadan kaldırdı veya onları Sibiry'a'ya sürerek yok olmalarına yol açtı⁷. Bu uygulamanın Sovyet tarım ve sanayisine olumsuz olarak etki yapması kaçınılmazdı. II. Dünya Savaşı sonunda önemli bir insan gücünü de kaybeden Sovyetler Birliği özellikle 1960'lı yıllardan sonra net hububat ürünleri ithalatçısı oldu. ABD'nin Küba'ya uyguladığı 1960 tarihli ambargo ve yine Sovyetler Birliği'nin 1978 tarihli Sovyet-Afgan Dostluk Antlaşmasına dayanarak 24 Aralık 1979'da Afganistan'a girmesi ve sürgündeki Marksist lider Babrak Kamal'ı iktidara getirmesinden sonra, ABD ve Batı Ülkelerinin Sovyetler Birliğine uyguladığı ekonomik ambargo daha büyük boyuta ulaştı. Sovyetler Birliği 1988 yılında Afganistan'dan çekilmek zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği'nin ülkelere göre 1982/83 sezonu hububat ithalatı ve 1982/83 sezonu için 31 Aralık 1982 tarihine kadar yaptığı satın almalar aşağıdaki Tablo da verilmektedir.

1 I.M.Rubinov, Russian Wheat and Wheat Flour in European Markets, U.S.Department of Agriculture , Bureau of Statistics -Bulletin No.66, Government Printing Office, Washington 1908, s.7-8.

2 Soviet Grain Imports :Assesing the Factors at Play, CIA- Central Intelligence Agency, GI 83-10028,SOV 83-10026, February 1983, Copy 438.

3 Russia starts to sow seeds of "Wheat Diplomacy", Financial Times, 2 Eylül 2021.

4 Timur Valetov, Structure of the Russian Empire Export in the Official Statistical Yearbook of Foreign Trade 1802-1915(Структура Экспорта Российской империи по Ежегодни кам Внешней Торговли 1802-1915 гг., <http://history.jes.su/s2077987840001954-8-1>.

5 I.M.Rubinov, Russian Wheat and Wheat Flour in European Markets, U.S.Department of Agriculture , Bureau of Statistics -Bulletin No.66, Government Printing Office, Washington 1908, s.8-10.

6 A.g.e., s.83.

7 Sıtkı Yılmaz Kuşay, Kafkasya'da Rus Yayılmacılığı ve 1801'den Günümüze Türk- Gürcü İlişkileri, KDY Yayınları, Yayın No.1854, 2021, s.185-186.

Rusya'nın Hububat İthalatı (Milyon Ton)

	1982/1983 ithalatı	1982/83 tarihine kadar satın almırlar
Toplam	45,0	30-32
ABD	15,4	5,9
Arjantin	13,2	7,0-9,0
Avustralya	2,5	1,0
Kanada	9,2	10,7
Doğu Avrupa	1,5	1,5
Fransa	2,7	3,3
Diğerleri	0,5	0,7

Kaynak: Soviet Grain Imports: Assessing the Factors at Play, CIA Intelligence Report, SOV 83-1002, 1983..

- 1 Temmuz 1981'den 30 Haziran 1982'ye kadar.
- 1 Temmuz 1982'den 31 Aralık 1982'ye kadar.

Sovyetler Birliği'nde hububat tedariki Sovyet Komünist Partisi'nin gündeminde merkezi konuma yerleşti. 1984/85 sezonunda Sovyetler Birliği'nin 55 milyon ton buğday ithal eder duruma gelmesi artık sürdürülemezdi⁸. Bir tarım uzmanı olan Gorbaçov Politbüro üyeliğine getirildi ve daha 27. Parti Kongresinde 11 Mart 1985'te sonra Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Mikhael Gorbaçov Yeniden Yapılanma (Perestroyka) ve Açıklık (Glasnost) programını uygulamaya koymasına rağmen, Sovyet Ekonomik Modeli çöküntüden kurtulamadı ve 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldı⁹.

➤ RUSYA PUTIN İLE YENİDEN HUBUBAT İHRACATINDA ZİRVEDE

Sovyetler Birliği 1991 yılında çöktükten sonra, 14 bağımsız ülke yanında Rusya Fede-

rasyonu kuruldu. 1991-2000 yılları arasında Rusya'nın temel gıda maddeleri üretiminde dışa bağımlılığı yüzde 50'yi aşmıştı. Rus lider bu gerçeği bir toplantıda öğrenince rengi sarardı. Putin Rusya'nın tarımsal üretimde dışa bağımlılığını asgari seviyelere düşürmek için iddialı bir tarımsal teşvik politikası uygulamaya koydu¹⁰. Sovyetler Birliği'nin çekirdek cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu (RFSSR) 1991 yılında Sovyet modelinin çökmesiyle birlikte, önemli bir buğday üreticisi olan ve yaklaşık 2,7 milyon km² toprağa sahip 2020/2021 sezonunda 14,8 milyon ton buğday üreten Kazakistan'ı ve 6,1 milyon ton buğday üreten Özbekistan dışında, çok verimli tarımsal topraklara sahip olan ve 26,2 milyon ton buğday üreten Ukrayna dışında, Belarus (2,6 milyon-ton), Litvanya (3,9 milyon-ton) ve Letonya (2,1 milyon-ton) gibi ülkeleri kaybetmişti.

Rusya tarımsal üretimi teşvik programı sonucu on yıl içinde, Çin (134,3 milyon ton) ve Hindistan'ın (98,5 milyon ton) ardından küresel buğday üretiminde 85,9 milyon ton ile 2020/21 sezonunda üçüncü oldu¹¹. Rusya; buğday ihracatında 2017'de ABD ve Kanada'yı geçerek birinciliğe yükseldi. Bugün Rusya yılda 35/45 milyon ton buğdayı ihraç eder duruma gelmiştir. Rusya'nın en önemli ihracat pazarları arasında Türkiye, Çin, Mısır, Azerbaycan, Suudi Arabistan gelmektedir. Türkiye 2015 yılında Rus jetinin düşürülmesinden sonra Türkiye'nin en önemli tedarikçisi oldu. 2050 yılında Dünya nüfusu 2 milyar daha artacaktır. Rusya Güvenlik Konseyi ülkenin 2024 yılında tarımsal ihracatı değer olarak %50 artırmaya ve hububat üretimini mevcut 127 milyon-ton'dan 140 milyon tona artırmaya karar verdi ve tarımı bir "Milli Güvenlik Sorunu" olarak kabul etti. Rusya hedef

pazarlar olarak başta Türkiye olmak üzere Orta-Doğu, Afrika ve Güney-Doğu Asya ülkelerini seçmiş olup, sahip olduğu muazzam liman ve depolama kapasitesine, toprak büyüklüğüne, su ve demiryolu ağına güvenmektedir. Putin; Doğal Gaz ve Kalashnikov dışında yakın bir gelecekte Buğday'ı da üçüncü bir stratejik silah olarak kullanırsa şaşırmamak gerekir¹².

➤ SONUÇ

Rusya geleneksel olarak 19. yy. ve 20. yy. başlarında hububat ve un ihracatçısıydı. Rusya'nın en önemli pazarları Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye) ve Finlandiya idi. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonra tarımda mekanizasyon ve ıslah çalışmalarına büyük önem verilince, 1970'li yıllara gelindiğinde Dünya'da tarımsal ürünlerde kendi kendine yeterli yedi ülkeden biri haline gelmişti.

1917'de hiç beklenmeyen bir şekilde, Bolşevik ihtilaline sahne olan ve gerçekte bir tarım ülkesi olan Çarlık Rusya, toprak mülkiyetinin kaldırılması, mevcut organizasyonun bozulması sonucu ve 1937/38 "Büyük Terör" sonucu tarımsal burjuva sınıfının ortadan kaldırılması ve sürgünü sonucu tam bir darboğaza girmişti. 1980'li yıllara gelindiğinde Rusya önemli ve hayati tarımsal ürünlerde dışa bağımlı ve kendi kendini besleyemez duruma gelmişti. "Sovyet-tipi Ekonomik Model" artık sürdürülemez hale gelmişti. Yeniden Yapılanma (Perestroika) ve Açıklık (Glasnost) ilkeleri ile 1985 yılında yola çıkan Gorbaçov'da sistemi modernize edemeyince, Komünist sistemin çökmesi kaçınılmaz hale geldi. 1991 yılında dağılan Sovyetler Birliği gıda ürünlerin de ithalata bağımlılığı %50'nin de üzerine çıktığını ancak 2000 yılında

fark edebildi. Rus lider Putin'in yürürlüğe koyduğu çok iddialı tarımsal teşvik politikası olumlu sonuçlar vererek çok kısa bir sürede Rusya'nın yeterliliğini yüzde 80-85'e çıkardı ve yılda 40-45 milyon ton buğday ihraç kapasitesine ulaştı. Rusya, buğday ihracatında, ABD ve Kanada'yı geçerek birinciliğe yükseldi. Rusya'nın yakın bir gelecekte Doğal Gaz, Kalashnikov yanında Buğdayı da stratejik bir silah olarak kullanması gündemdedir.

Türkiye'nin hayati tarım ürünlerinde kendi kendisine yeterliliği giderek azalmaktadır. Bu durum Türkiye için bir güvenlik sorunu olarak kabul edilerek, tarımsal ürün ve gıda ürünleri üretiminde neden geri kalmakta olduğumuzun sebepleri ciddi şekilde araştırılmalı ve Rusya'nın da on yıllık bir sürede ulaştığı bu başarı incelenerek, gerekli dersler çıkarılmalıdır.

8 Kevin Klose, "Brezhnev Hints Food Shortage Grows Serious", The Washington Post, 22 Ekim 1980; John Borns, "Soviet Food Shortages: Grumbling and Excuses", The New York Times, 15 Ocak 1982.

9 Sıtkı Yılmaz Kuskay, "Sovyet-tipi Ekonomilerin Merkezi Plandan Serbest Piyasaya Geçiş Deneyimi (1989-2000), Türkiye ve diğer Gelişmekte olan Ülkeler Dersler, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.24.

10 Russia starts to sow seeds of "wheat diplomacy", Financial Times, 2 Eylül 2021.

11 Wheat Production by Country 2021, World Population Review, <http://worldpopulationreview.com>.

12 Russia starts to sow seeds of "Wheat Diplomacy", Financial Times, 2 Eylül 2021.

AŞKIN, EMEĞİN, MUHABBETİN TÜRKÇESİ: YUNUS EMRE, HACI BEKTAŞ VELİ, AHİ EVRAN

“Coğrafyayı vatan yapan manevî mimarlar”

Prof. Dr. Ruhi ERSOY*

2021 yılını Anadolu’da oluşturduğumuz kültürel varlığımızın önemli ve değerli şahsiyetlerinden Hacı Bektaş Veli’nin vefatının 750., Ahi Evran’ın doğumunun 850. ve Yunus Emre’nin vefatının 700. yılı münasebetiyle UNESCO ve Cumhurbaşkanlığımız tarafından ilan edilen anma yıl dönümleri olarak idrak ediyoruz. 13. yüzyıl Anadolu’sunun millî, manevî ve kültürel değerlerinin inşasında, Anadolu topraklarının bir Türk yurdu haline gelmesinde ve asırlar boyu sürecek hâkimiyetimizin temellerinin atılmasında bu üç şahsiyetin şüphesiz çok büyük katkıları vardır. Bir toprağın coğrafyadan vatan haline gelmesi, yurt tutmanın anlamsal boyutunun idrak edilebilmesi, asıl ve büyük mücadele olan iskân faaliyetlerinin yürütül-

mesi konularının daha açık biçimde anlaşılabilmesi için zikrettiğimiz bu üç önemli şahsiyetin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Türklerin Anadolu topraklarına girişi Selçuklu akımlarıyla birlikte başlamış ve Anadolu’nun doğusu geçen zaman içerisinde bir Türk coğrafyası haline gelmeye başlamıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ise artık Anadolu’nun asırlar sürecek, daima var olacak bir Türk vatanı haline gelmesinin en son, nihai sözü olmuştur. “Selçuklu devletinin kurulması ile Malazgirt arasında geçen otuz yıllık bir dönemde Türkmenler, Anadolu hudutlarına girerek, bu ülkenin doğu ve orta kısımlarına yerleşmeleri-ne rağmen Anadolu’yu henüz kendileri için güvenli bir yurt

olarak saymıyorlardı. Fakat Malazgirt zaferinden sonra Bizans’ın mukavemeti kırılınca Türkmenlerin muhacereti artık bir sel halini aldı.”(Toksoy 2012). Askerî anlamda kesin bir üstünlük kazandıran bu zaferin akabinde Horasan ve Maveraünnehir’den kopup gelen Türk boyları Anadolu içlerine kadar girmiş ve Anadolu’nun Türkleşme süreci başlamış, özellikle 12. ve 13. Yüzyıllarda yoğunlaşan bu göçler neticesinde Anadolu’da ciddi manada bir Türk nüfus yoğunluğu ortaya çıkmıştır. Büyük Oğuz muhacerati neticesinde oluşan kalabalık kitlelerin bu yeni coğrafyada sistemli ve bilinçli bir akılla iskân edilmesi bir zaruret. İşte tam bu noktada Ömer Lütfi Barkan’ın “kolonizatör Türk dervişleri” olarak tarif ettiği Türk teşkilat ve

iskan faaliyetlerinin tarih boyunca en önemli örneklerini ortaya koyan bir grup karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile Abdalan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Ahiyan-ı Rum denilen bu organize gruplar Anadolu’nun her köşesinin gerek iskan gerekse imarını sağlamış ana unsurlardır.

Türkler Anadolu’yu bilinçli, sistemli ve organize bir alt yapı ile vatanlaştırmış, buna gerekli olan insan gücünü ise öncesinde hazır hale getirmiştir. Bu süreçte tekke kurmak suretiyle yerleştikleri bölgeyi tesiri altına alan, o bölgenin iskanını sağlayan, Anadolu’ya gelen Oğuz boylarının düzenli bir sistemle yerleşmelerini sağlayan dervişler; uç bölgelere akınlar yaparak buraların vatanlaşmasını sağlayan gaziler; Türk kadının gücünü ve eşitliğini temsil eden bacılar; Anadolu’da ticarî faaliyetleri organize eden ahiler bu uzun ve yorucu sürecin en önemli temel taşlarıdır. Görüldüğü üzere Anadolu’da inşa edilen Türk irfan ve kültür daireleri önemli bir altyapı sahip olup gelişigüzel bir göç hareketi değildir. Gelen boylar belli bir düzen içerisinde, belirli işaret ve işaretçileri takip ederek bir yerleşim düzenine girmişlerdir.

13. yüzyıl Anadolu’ya Türk nüfus hareketliğinin en yoğun olduğu dönemdir. Bulundukları bölgelerdeki istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar, bölgesel iklim sorunları, Moğolların Batıya doğru ilerlemeleri ve buna bağlı olan baskı gibi çeşitli sebepler Anadolu’yu gelecek yüzyıllardaki kaderine hazırlamıştır. Bu yüzyıl diğer taraftan Köseadağ Savaşı (1243) neticesi ağır bir yenilgi alan Selçuklu

hâkimiyetinin de sarsıldığı bir dönemdir. Anadolu’daki devlet otoritesinin sarsılması, devlet yetkilileri arasındaki iktidar mücadeleleri ve dış unsurların müdahaleleri bu dönem Anadolu’sunda bir buhran yaşanmasına neden olmuştur. Siyasî belirsizlik ve yetersizlik, iktisadî sıkıntılar, güvenlik endişesi gibi nedenler bu yüzyılda yaşayan insanların pek çok sorunla mücadele etmesi gerektiğini göstermektedir. Böylesi zorlu ve sıkıntılı dönemlerde toplumun sıkıntılarını manevî anlamda giderecek, onlara yol gösterecek, kaosu kitleleri esir almasını ve yanlış yönlendirmesinin önüne geçecek, türlü bunalımlarına cevap olacak kişilere ihtiyacı vardır. Kan, gözyaşı, acı ve sorunların olduğu bir ortamda sevgiyi, hoşgörüyü, anlayışı, tahammülü ve sabretmeyi daha yüksek perdeden seslendirmek bir zarurettir. Diğer taraftan bu yeni vatanın türlü sıkıntılarla uğraşması buradaki nüfus yoğunluğunu da tehlikeye atabilir hatta yeniden geldikleri yöne geri gitmelerine bile –ki bunun örnekleri mevcuttur– neden olabilir. Bu manada Anadolu’da yüzyıllar süren bir gayretle tesis edilen Türk varlığı, Ahmet Yesevî Ocağının kaynağından beslenen, bu sürecin devamı olan şahsiyetler sayesinde devamlılığını sağlamıştır.

Anadolu’nun tam ortasında adeta bir çekim alanı ve hoşgörü iklimi kuran Hünkâr Hacı Bektaş Veli bu değerli şahsiyetlerin başında gelir. Horasan erenlerinden olan Hacı Bektaş kendisi gibi yüzlerce talebe yetiştirmiş ve bunları Anadolu’nun muhtelif bölgelerine göndermiştir. Onun talebesi

olan Abdal Musa, dervişleriyle birlikte Osmanlı’nın kuruluş döneminde büyük yararlılıklar göstermiş, gazalara katılmıştır. Hacı Bektaş Veli’nin dervişleri ve onların takipçileri sonraki yüzyıllarda Anadolu’dan Balkanlara kadar uzanacak bu geniş coğrafyada Türk-İslam medeniyetinin en önemli temsilcileri konumuna gelmişlerdir. Bugün Romanya, Bulgaristan, Kosova, Makedonya gibi pek çok ülkede Hacı Bektaş Veli geleneğinin takipçileri bulunmaktadır. Barkan’ın ifade ettiği “kolonizatör Türk dervişleri” sisteminin yüzyıllar boyunca özellikle Balkan coğrafyasında devamlılığı bu gelenek sayesinde oluşmuştur. Hünkâr’ın attığı tohumlar Anadolu’nun her yerinde fidana durmuş daha sonra bu fidanlar gölgeli ulu çınarlar olmuştur. Onun kucagında bir arslan ve ceylanla tasvir edilmesi başka söze gerek bırakmayacak kadar manidardır. Yukarıda zikrettiğimiz kaotik dönemde sevgi ve hoşgörünün temsili ancak bu şekilde güzel özetlenebilirdi. Onun Anadolu bozkırının ortasında, Suluca-karahöyük’te söylediği söz ve takındığı haller neticesinde koca bir coğrafya değişmiş, Türk fütuhatının en hayati motivasyonu olmuş, bu yeni vatandan cihan imparatorluğu doğmuştur. Onun ocağında pişen gönül erleri Türk milletine yol göstermiş, onlara yine Türkçe deyişlerle seslenmiştir.

Bu dönemin bir diğer söz sultanı Yunus Emre’dir. Türkçenin en saf ve duru sözcükleriyle Türk irfan ve kültür geleneğinin en büyük temsilcisi olmuştur. Onun şiirleri sevgi, hoşgörü ve anlayışın bugün bile en güzel ifadeleri-

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

dir. Yunus, şiirlerinde riyanın, göstermelik imanın, samimi-yetsiz hallerin, sevgisizliğin değersiz oluşundan bahseder. O, samimî bir sevgiyle, arı bir gönülle yaratılanları sevmeye ve nihayetinde Yaradan'a ulaşma arzusundadır. Kinin, öfkenin, katı kalpliliğin kötülüğünden dem vururken kendini: *"biz kimseye kin tutmazuz kamu âlem birdür bize"* diyerek anlatır. Yunus'a göre bütün âlem birdir, tektir ve nihayet o da vahdettir. Yine bir şiirindeki şu mısra her dönem geçerliliğini koruyan basit ama bir o kadar etkili bir hayat felsefesi değil midir: *"bakıl kendü dirliğüne kimse aybın gözetmegil"*. Belki de onun bu kadar sevilmesinin, 7 asır boyunca hürmetle ve muhabbetle yâd edilmesinin, Türk irfanının ve medeniyetinin en yüksek temsil noktasına konulmasının, Anadolu'da oluşan irfan ikliminin yetiştirdiği en değerli şahsiyetlerden biri olmasının temel sebebi budur. Yunus Emre'nin dili edebi bir kaygıdan ziyade

halis, saf bir dilden dökülen samimi ifadelerdir. *"ben gel-medüm dava için/Gönüller yapmaga geldüm"* mısraları Anadolu'daki Türk varlığının tarihsel sürecini anlatmaya tek başına yeterlidir. Türk'ün safi bir savaşıma güdüsüyle değil o toprakları ve orada yaşayanları gözeterek bir tavır takındığı her dönem gördüğümüz ulvî bir erdemdir. Osmanlının yüzyıllarca Balkanlardaki varlığının özü bu mısralardadır. Aynı ruh köklerimiz, aynı medeniyet anlayışımız bugün Cerablus'ta, İdlip'te, Afrin'de kendini tüm dünyaya aynı güzellikle ortaya koymaktadır.

Bugün andığımız bir diğer değerli şahsiyet Anadolu'da ahilik teşkilatının kurucusu, esnaf ve sanatkâr zümresinin piri olarak kabul edilen, çok yönlü bir ilim ve fikir insanı Ahi Evran'dır. Osmanlı Devleti döneminde Ahî Evran'ın esnaf zümresi arasında pîr olarak kazandığı itibar bütün Anadolu, Rumeli, Bosna ve hatta Kırım'a kadar yayılmıştır. (Şahin 1988).

Bir taraftan İslâmî-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kuruluş gelişmesinde Ahi Evran'ın büyük rolü olmuştur. (Kazıcı 1988). Anadolu'nun her köşesinde ahi tekkeleri başta ekonomik hayat olmak üzere siyasi ve dinî hayat üzerinde de etkili olmuşlardır. Ahilik geleneği yüzlerce yıl Anadolu'nun her yerinde aynı gelenekler çerçevesinde devam ettirilmiş ve bu ticarî ahlak anlayışı toplumsal düzenin devamlılığına da katkı sağlamıştır. Bu teşkilatın kurucusu Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli dervişlerinin yaptıklarının Ahi Babalar vasıtasıyla yapmış, Türk insanın ticarî ve ekonomik sahadaki ahlaki değerlerinin yazılı olmayan normlarını ortaya koymuştur. Usta-çırak ilişkisinin tesisi, mal ve kalite kontrolü yapmak, fiyat tespiti, bu teşkilatın aslı görevleri

arasındaydı. Dolayısıyla Ahi Evran'ın kurduğu bu esnaf yapılanması sadece bir esnaf birliği değil aynı zamanda ahlaki değerlere sahip, çok yönlü, dürüst, temsil insanları yetiştiren bir yapıydı. Bu yapının da özünde Türk kültürünün ahlak değerleri ve İslam'ın ölçüleri bulunuyordu. Ahilik, esnaflığı bir okul haline getirerek ticaret erbabı, kaliteli insan yetiştiren, toplumun ekonomik mağduriyetlerini gözetken ve bunlara çözüm getiren, döneminin çok ilerisinde gelişmiş ve iyi düşünülmüş bir yapıdır.

Anadolu'daki varlığımızın yaklaşık 1000. yılındayız. Bin yıla ulaşmamızın, asırları devirmemizin ve varlığımızı muhafaza etmemizin sebebi temelindeki yapı taşlarımızın çok güçlü olmasındandır. Anadolu'ya gelişimiz ve bugün dahi devam eden varlığımız asla bir tesadüf değildir. Sosyal hayattan, iktisada; siyasetten, sanata; güvenlikten, yönetime kadar sistemli, koordineli ve yüksek vasıflı insanlarla yürümüş bir süreçtir. Gaye yakmak, yıkmak, tarumar etmek olmamış; aksine yapmak, geliştirmek ve bâkî bir düzen kurmak amaçlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin, Yunus Emre'nin ve Ahi Evran'ın beslendiği, genetik kodlarını taşıdığı kaynak aynı kaynaktır. Her üçünün de ortaya koydukları, geriye bıraktıkları Türk milletinin yüksek vasfına yakışan: Türk tarihinin birbirinin ayak izlerini takip eden anlayışa uygun düşen eylemlerdir. Yunus bunu modern kardeşlik ve hoşgörü söylemlerinin seviyesine hala ulaşamadıkları *sözleri*yle, Hacı Bektaş Anadolu ve devamında Balkanlarda gönülleri fetiheden gazi dervişleriyle; Ahi

Evran ise nitelikli esnafları, kalfaları, çırakları, ustalarıyla gerçekleştirmiştir. Onları ebedî kılan özelliklerinin başında ise samimi bir gönülle bu yol-

13. yüzyıl Anadolu'ya Türk nüfus hareketliğinin en yoğun olduğu dönemdir. Bulundukları bölgelerdeki istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar, bölgesel iklim sorunları, Moğolların Batıya doğru ilerlemeleri ve buna bağlı olan baskı gibi çeşitli sebepler Anadolu'yu gelecek yüzyıllardaki kaderine hazırlamıştır. Bu yüzyıl diğer taraftan Köseadağ Savaşı (1243) neticesi ağır bir yenilgi alan Selçuklu hâkimiyetinin de sarsıldığı bir dönemdir. Anadolu'daki devlet otoritesinin sarsılması, devlet yetkilileri arasındaki iktidar mücadeleleri ve dış unsurların müdahaleleri bu dönem Anadolu'sunda bir buhran yaşanmasına neden olmuştur.

da olmalarıdır. Samimi ve hasbî olmak her gayretin nihayetini başarıya ulaştıracak, kişiyi ölümsüz kılacaktır. Ticarete, siyasette, ibadette her alanda

samimî duygular ve gayretler ilanihaye kazanacaktır. Hasislik, çıkarıcılık, kindarlık ve riya kaybetmeye mahkûmdur. Bugünün hasbî gayretleri ancak yıllar sonra anlaşılacak olsa bile sahip olduğumuz medeniyet kodlarımızı, genetik kimliğimizi kaybetmeden yol almak mecburiyetindeyiz. Geçmişin bize öğrettiklerini geleceğe aktarmak, Türk milletinin içinden yetişmiş bu değerli şahsiyetleri daha iyi anlamak ve daha nicelerini yetiştirmek gayretinde olmalıyız. Yaşadığımız bugün, yarının gölgesi; bugün yetişen her bireyin teminatıdır.

Zor dönemlerde yetişen, Türk milletinin derin köklerini kendi ruh ve ruhaniyetinde hisseden ve bununla hareket eden, bu minvalde sorumluluk alan bu şahsiyetleri konforla yaşadığımız şu günlerde en iyi biçimde tahlil etmek bize düşen en büyük görevlerden biridir. Sahip olduğumuz birikimle, tarihteki referanslarımızla arzda ve semada gelecek asırlarda söz söyleyebilmemiz buna bağlıdır.

Tarihin en köklü milletlerinden olan milletimizin dün olduğu gibi bugün de tarihe yön verebilecek kabiliyeti vardır. Bizler şanlı ve şerefli bir tarihin varisleri olmakla ne kadar iftihar etsek az gelir. Adını zikrettiğimiz şahsiyetlerin büyüklüklerini ne kadar tazim etsek, ne kadar anlatsak yeterli gelmeyecektir. Bu bakımdan yapılan her program, anma toplantısı, yazılan her satır yazı onların ruhaniyetini memnun edecektir. Bu vesileyle, aziz milletimizin gelecek bin yılda da bu toprakların ebedî sahibi olacağına olan inancımı ifade ediyorum.

ANADOLU’NUN İLK GAZETESİ ERZURUM’DA YAYIN HAYATINA BAŞLADI!

Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ*

Osmanlı Devleti’nde basım-yayım faaliyetleri Avrupa devletleri ile kıyaslandığında oldukça geç bir döneme tarihlendirilir. Müslümanlara ait ilk matbaa, 1727 yılında bu konuda ruhsat alan İbrahim Müteferrika tarafından tesis edilmiştir. Buna karşın Osmanlı Devleti’nde gazetecilik faaliyeti ise matbaanın Osmanlı Devleti’ne gelmesinden yaklaşık yüz yıl sonra başlamıştır. İlk resmi gazete Sultan II. Mahmut devrinde 1831 yılında yayım hayatına giren Takvim-i Vekayi’dir. Oysa bu türün ilk örneği olan ve Hollanda’da yayım hayatına başlayan “Nieuwe Tydinghen” isimli gazete 1605 yılında çıkarılmaya başlanmıştır.¹

Sultan II. Mahmud ile başlayan ve 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile devam eden devleti yeniden tanzim etme süreci, çok geçmeden taşrada da idari bir modernizme yol açmıştır. Bu çerçevede Tanzimat’ın ilanını takiben, Sultan Abdülaziz döneminde, 7 Kasım 1864’te mahalli idarelerle ilgili bir nizamname ile “*eyalet sistemi*” kaldırılarak “*vilayet sistemi*” getirilmiştir.² Yapılan düzenlemeler çerçevesinde de Erzurum eyaleti 1867 yılında vilayete dönüştürüldü. Yeni vilayet nizamıyla Osmanlı yönetimi; merkezin denetiminde taşrada yetkileri arttırılmış, iyi işleyen çoğulcu bir mahalli idare kurmayı, devletle her kesim-

den halkın tebaa bilinciyle refahını, barışını ve birliğini elde etmeyi amaçlamaktaydı. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için vilayet gazeteleri önemli bir araç olarak görülmüştür.³

İşte bu çerçevede Bâbiâli olarak adlandırılan Osmanlı Hükümetinin desteği ile Erzurum’da bir matbaa kurmak için çalışmalar başlatıldı. Tuna vilayetinde çıkarılan gazetenin olumlu sonuçlar doğurması, Bâbiâli’nin vilayet gazetelerini yayma fikrine ilham kaynağı oldu. Tuna vilayetinde çıkarılan gazete kendi masrafını karşılamakla kalmamış vilayet merkezindeki ıslahhane-nin masrafına bile katkıda bulunmuştu.

Erzurum vilayeti yetkilileri, 1864 tarihli vilayet nizamnamesinin kabulünden sonra 1865 yılında Babıâli’den şehirde bir matbaa kurulması için malzeme talebinde bulundu. Talep üzerine Bâbiâli tarafından ilgili makamlara, matbaa için gereken tezgâh, makine, harfler ve sair malzeme ile birlikte Erzurum’a bunlar ile gönderilecek memurların hazırlanması emri verildi. Anlaşılabacağı üzere matbaanın ilk çalışanları İstanbul’dan gelecek ve Erzurum’da bir matbaa kültürünün oluşmasına ortam hazırlayacaklardı.⁴

Ancak o tarihlerde matbaa makinesi İstanbul’da imal edilememektedir. Bu sebeple Londra’ya sipariş edildi, matbaanın 1865 yılının sonuna doğru İstanbul’a ulaştığı haber alan Erzurum vilayet yönetimi matbaa ile birlikte mürettep ve memurların biran önce Erzurum’a gönderilmesi istedi.⁵ Aynı tarihlerde tezgâh ve harfler Erzurum’a gönderildi. Matbaayı kullanması için İstanbul’dan görevlendirilen Mehmed Nuri Efendi’ye Erzurum’a gitmesi emredildi.⁶ Matbaa takımı ve Mehmed Nuri Efendi, 1866 yılının başında artık Erzurum’a ulaşmıştı. Ancak matbaaya ait

litografya tezgâhı kış şartlarından dolayı yolculuk esnasında kırıldı. Mehmed Efendi, matbaayı kurmadan önce Erzurum’da incelemeler yaptı ve eksiklikleri tespit ederek aynı yılın mart ayında Bâbiâli’den kırılan tezgâhın yerine

olan litografya tezgâhlarından birinin, geldiği zaman memuruyla birlikte Erzurum’a gönderileceğini bildirildi.⁸ Bâbiâli gazete çıkarılması işinde istihdam edilecek müstakil bir memurun tayin edilmeyeceğini vilayete ilettili. Tuna vilayetinde çıkarılan gazeteye, müs-

takil bir memurun tayin edilmediğini, vilayet yönetiminin bu sorunu vilayet mektubî kaleminde görevli memurlarla çözdüğünü, dolayısıyla Erzurum’da çıkarılacak vilayet gazetesini için de başkaca bir memurun tayinine gerek görmeyerek, gazetenin bütün yönetiminin vilayet mektupçuluğuna ihale edilmesi gerektiğini bildirip yol gösterdi.

Nitekim gazete, Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar Vilayet Mektubî Kaleminin nezaretinde çıkarıldı. Ancak Meclis-i Vala, bu sırada muhtemelen Sadaret’in Erzurum vilayetinde çıkarılan gazeteye “*Envar-ı Şarkıyye*” ismini verdiğinden haberi olmayarak çıkarılacak gazeteye “*Erzenu’r-Rum*” veyahahut “*Erzurum*” isimlerinden birinin verilebileceğini beyan edip sonrasında ise vilayetin resmi gazetesi olması ve daha meşhur olması nedeniyle “*Erzurum*” isminin verildiğinin Erzurum valisine bildirilmesi

1 Uğur Akbulut, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, Turkish Studies, 8/5, Spring 2013, s. 34.

2 Uygur Kocabaşoğlu, Ali Birinci, “Osmanlı Vilayet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, Kebikeç, 2, 1995, s.103-104; Bekir Koç, “Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)”, Türk Araştırmaları Dergisi, XXXIV/57, 2015, s. 123.

3 Horst Unbehaun, “Sivas Vilayetinde Basımın Doğuşu”, Türklük Bilimi Araştırmaları, X, 2001, s. 9.

4 BOA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi), MVL, 1051-1.

5 BOA, A. MKT. MHM, 246-91.

6 BOA, A. MKT. MHM, 347-52.

7 BOA, MVL, 1051-49.

8 BOA, MVL, 1051-49.

yönünde karar alması oldukça ilginçtir.⁹

Avrupa'ya siparişi verilen yeni litografya tezgâhı, 1866 yılının Ekim'inde İstanbul'a geldi. Babiali, bir önceki tecrübesinden dolayı daha temkinli hareket ediyordu. Daha önceki litografya sevkiyatı kış mevsiminde olmuş, ağır mevsim koşullarından dolayı litografya tezgâhı yolda kırılmıştı. Aynı durumun yaşanmaması için litografya tezgâhının 1867 ilkbaharında gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁰ Gazetenin çıkışı da bu sebeple 1867 yılına kalmış oldu. Netice itibariyle yeni matbaa aletleri Mart ayının sonu ile Nisan ayının başlarında Erzurum'a nakledildi.¹¹ Şayet ilk gönderilen litografya tezgâhı yolda kırılmamış olsaydı gazete de muhtemelen 1865 yılında çıkmış olacaktı.

Envar-ı Şarkıyye'nin basıldığı vilayet matbaası önce hükümet konağında kendisine tahsis edilen bir yerde faaliyete geçti. Fakat bu mekânın darlığı nedeniyle matbaa 8 Temmuz 1867'de açılan rüştiye mektebinin alt dairesine taşındı.¹² Matbaanın buraya taşınmasıyla birlikte okulun masraflarını karşılaması için buraya tahsis edilmiş olan 10 adet dükkânın geliri vilayet matbaasına bırakıldı.¹³ Erzurum'da kurulan bu matbaada gazete, vilayet yillığı (salname) ve çeşitli el ilanları basıldı. Eskiye litografya makinesi

1900 yılında yenisi ile değiştirildi. Matbaanın litografya taşı ve harflerinin yenilendiği yıl, matbaa için hükümet konağı bitişiğinde yeni bir matbaa daireesi yapıldı ve matbaa buraya taşındı. Vilayet matbaası ardından 1913 yılında 120 kadar öğrenciye eğitim verilen Sana-yi Mektebi'nin içerisine nakledildi.¹⁴

Anadolu'da çıkarılan ilk gazete olan Envar-ı Şarkıyye'nin Erzurum'da çıkarılması Erzurum'un Türk kültürünü koruyan bir vilayet konumunda bulunması, Rusya ve İran sınırına yakınlığı, bölgedeki ayrılıkçı Ermeni faaliyetleri ve askeri-stratejik bir merkez olmasından ileri gelmekteydi.¹⁵ Türk matbuat tarihinin önemli bir örneği olan ve 1867 yılında yayın hayatına başlayan Erzurum'un resmî vilayet gazetesi Envar-ı Şarkıyye'nin ilk nüshası, 17 Temmuz 1867 tarihinde çıkarılmıştır. 191. sayıya kadar haftada bir defa Çarşamba günleri yayımlanan gazete, bu sayıdan sonra haftada bir kez Perşembe günleri yayımlanmaya başladı. 1904'ten sonra tekrar Çarşamba günleri çıkarılmaya başlandı. Erzurum'un Rus işgaline maruz kaldığı 1916-1918 yılları arasında gazete yayın faaliyetine zorunlu olarak ara verdi. 1919 yılından sonra ise yine haftada bir kez olmak üzere Perşembe günleri yayımlandı. Gazetenin bu yıllarda yazı heyeti olmayıp

gazete Matbaa Müdürü Mak-sut Azmi Bey tarafından idare edilmekteydi.¹⁶

1928 yılında harf devriminin etkisiyle haftada bir kez Pazartesi günleri yayımlanan *Envar-ı Şarkıyye* gazetesinin ismi bir süre sonra *Erzurum Gazetes*i'ne tahvil edildi.¹⁷ Anadolu'nun ilk ve aynı zamanda en uzun soluklu gazetesi olan Envar-ı Şarkıyye kesintilerle de olsa 1964 yılında kapatılana kadar yayın hayatını sürdürdü. **İşte Erzurum basın-yayın dünyası bu miras üzerine kurulmuştur.** Bu minvalde yayın faaliyetleri içerisinde olanların bu mirasa yaraşır bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi tarihi bir sorumluluktur.

MİSÂK-I MİLLÎ'NİN SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NDE KABULÜ VE İLANI

Dr. Ali GÜLER*

➤ Mebusan Meclisi'nin Açılması ve Başkanın Seçilmesi

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı yapılan seçimlerden sonra Sultan Vahdettin yayımladığı “İrade-i Seniyye” doğrultusunda 12 Ocak 1920 Pazartesi günü Fındıklı Sarayı'nda açıldı.¹

12 Ocak 1920 günü “Reis-i Sin” (en yaşlı üye) Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi başkanlığında açılış oturumunu gerçekleştiren Meclis-i Mebusan' da beş şubeye üye seçimleri yapıldı. Aynı günün Zabıt Ceridesi' ne bakıldığında bu beş şubeye seçilen milletvekili sayısı toplam 140'tır.²

En yaşlı üye olarak açılış toplantısına başkanlık eden Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi, daha sonra rahatsızlığını öne sürerek çekildiğinden yerine Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey geçici başkanlığa seçildi. Başkanlık seçimi de onun idare ettiği 31 Ocak 1920 Cumartesi günü oturumda yapıldı. Milletvekilleri arasın-

da henüz kâfi derecede ahenk ve anlaşma bulunmadığı gibi, mevcut partilerin ve o günün şartlarında çoğunluğun oyunu alabilecek başkan adayı çıkarmaya güçleri yoktu. O sebeple başkanlık seçimi sırasında adayların aldığı oylar Meclis Başkanı'nı belirlemeye yetmiyordu.

İlk iki turda İstanbul Mebusu Reşat Hikmet ve Erzurum Mebusu Celalettin Arif Beyler yarıştı. Mesela ilk oylamada Reşat Hikmet Bey 53, Celalettin Arif Bey de 40 oy alabilmişti. İkinci oylamada ise bu sayılar 58 ve 47 olarak gerçekleşti. Fakat salt çoğunluk esasına göre seçimi kazanabilmek için adayların en az 59 oy almaları gerekiyordu.

İkinci turda oy tasnifi yüzünden anlaşmazlık çıkınca, turun yenilenmesine karar verildi. Sonuç bu kez de değişmedi. Sonunda iki aday için üçüncü bir tur yapılacaktı. Başkanlığa seçilemeyeceğini anlayan Celalettin Arif Bey, adaylıktan çekildi. Milletve-

killere Meclis Başkanı'nın çoğunluk oylarıyla seçilmesinden yana olduğunu belirterek, kendisine çıkan oyların Reşat Hikmet Bey'e verilmesini istedi. Yapılan son tur oylamada Celalettin Arif Bey'i seçmek isteyenlerin tamamı oy vermedilerse de Reşat Hikmet Bey 65 oy alarak Meclis Başkanlığı'na seçildi.³

Mebusan Meclisi'nin aynı günkü toplantısında Birinci Başkanvekilliği' ne 92 oyla Saruhan Mebusu Hüseyin Kazım Kadri Bey, İkinci Başkanvekilliği' ne de 72 oyla Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi seçildiler. Reşat Hikmet Bey'in Meclis Başkanlığı kısa sürdü. Kanseri hastalığına yakalandığı için yerini Birinci ve İkinci Başkanvekillere bırakmıştı. 28 Şubat 1920'de vefatı üzerine 4 Mart 1920 Perşembe günü İkinci Başkanvekili Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'nin başkanlığında toplanan Meclis, boşalan başkanlık için seçim yaptı. Celalettin Arif Bey bu defa 80 oyla başkan seçildi.⁴

9 BOA, MVL, 1051-49.

10 BOA, MVL, 1052-33.

11 BOA, MVL, 1052-84.

12 Envar-ı Şarkıyye, 15 Rebiyülevvel 1284 (17 Temmuz 1867), No:1.

13 BOA, DH. MKT, 1397-22.

14 İsmail Bingöl, “Cumhuriyet Döneminden Önce Erzurum'da Yayımlanan Gazetelerden Dördü: Hadikatül Ahrar, Saday-ı Şark, Farık, Bingöl-Necat”, *Tarih Yolunda Erzurum Dergisi*, Yıl: 39, Sayı: 24, 29 Ekim 1998, s.25.

15 Besim Yıldırım, “Doğu'dan Yükselen Işık: Envar-ı Şarkıyye Vilayet Gazetesi”, *İLEF Dergisi*, 8 (1), Bahar 2021, s. 44.

16 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, 1925-1926, İstanbul, 1926, s.392.

17 Cemalettin Server Revnakoğlu, “Erzurum Matbuatı”, *Tarih Yolunda Erzurum*, Yıl: 1, Sayı: 1, 1 Ocak 1959, s.7.

1 İ. Aksoy, “Misak-ı Milli'nin İlanı ve Tarihi Kıymeti”, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Editör: Prof. Dr. E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 226.

2 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima Senesi: 1, (İctima-ı Fevkalâde) C: 1, TBMM. Yayınları, s. 3-4.

3 V. Kayıran, *Reis Paşalar Birinci Mesrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Meclis Başkanlığı Kurumu (1877-1950)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 156.

4 V. Kayıran, a. g. e., s. 157.

Meclis açıldığında Mustafa Kemal Ankara'da kalmak kaydıyla Mebusan Meclisi Başkanı seçilmek istemiş olmasına rağmen, bu konu gündeme bile getirilemedi. Mustafa Kemal'in Meclis Başkanlığına seçilmesini uygun görmeyen grup, ayrıca böyle bir seçimin siyasi sakıncaları olabileceğini düşünerek Mustafa Kemal'in seçilmesini engellemiştir. Grup çalışmalarına ilişkin Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya 4 Şubat 1920'de gönderdiği telgrafta şunları söylüyor:

“Grup için uğraşıyoruz. Milletvekilleri arasında mevki ve rütbe düşkünlü olanların varlığı, fikirlerde sertlik ve hemen her mebusu ayrı ayrı kazanmak gibi bir zorunluluk doğurmaktadır. Şekil, o derece naziktir ki, Müdafaa-i Hukuk'a mensup olan milletvekillerinden büyük çoğunluğu bile bu ad çevresine toplanmaktan çekinmişlerdir. Evvelce de arz eylediğimiz gibi bizim ilkelerin ruhunu taşıyan ayrı bir madde halinde yazılmak üzere milletvekillerinin büyük çoğunluğu ile bir ahd ve misak-ı milli yapılabildi. Yüzden çok milletvekili bunu anlamıştır. Yayımlanmasının kararlaştırılmasına kadar metnin son derece gizli tutulmasına karar verilmiştir. Kurmaya çalıştığımız gruba ise çaresiz Felah-ı Vatan Grubu adı verilecek, milli çaba ve sorumluluklar Kuva-yı Milliye'nin tek etken olması ilkeleri olarak açıklanacaktır.”⁵

Mecliste kurulan grubun “Felah-ı Vatan Grubu” olarak adlandırılmasında etki-

li olan düşünceyi M. Goloğlu şu şekilde açıklamaktadır: “... Fakat grubun adı Mustafa Kemal Paşa'nın istediği gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu olmamış, padişahın Meclisi açış konuşmasındaki ‘bundan ötürü her türlü ayrılma ve bölünmeden kaçınılarak bütün milli istek ve çabaların felah-ı vatan noktasında birleştirilmesi gereklidir’ sözünün etkisiyle olacak, Felah-ı Vatan Grubu olmuştur.”⁶

Rauf (Orbay) Bey, Felah-ı Vatan Grubunun başkanlığına seçilmiştir.

➤ Misâk-ı Millî'nin Yazılması ve Meclis Özel Oturumunda İmzalanması

Bilindiği gibi Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmişlerdi. Ankara'da Keçiören'in girişindeki Ziraat Mektebi'nde kalmaktaydılar. Ziraat Mektebi'nde 5, 7, 8 ve 18 Ocak 1920 tarihlerinde dört ayrı gün Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Heyet-i Temsiliye üyeleri ve Ankara'ya gelebilen milletvekilleri bir dizi toplantı yaptı. Sonradan Misak-ı Milli adını alacak olan “Barış Planı” üzerinde çalışıldı.

Hazırlanan, M. Kemal Paşa tarafından son şekli verilen ve Heyet-i Temsiliye'ye tebliğ edilen metin, Heyet-i Temsiliye'nin kâtip ve sözcüsü olan ve Trabzon Mebusu olarak Mebusan Meclisi'ne seçilen Hüseyin Sami (Gerede) Bey'e teslim

edilmiş ve onun tarafından İstanbul'a götürülmüştür. Hüseyin Bey metni Mecliste Misâk-ı Milli'yi hazırlamakla görevlendirilen) tüm milletvekillerince imzalanarak onaylanan bu metin, “Misâk-ı Milli” diye tarihe geçen belge olmuştur.⁷

Metin sonradan “Ahd-i Peyman”, “Ahd-i Milli”, “Peyman-ı Milli”, “Peyman-ı Müebbed-i Milli”, “Ahitname” veya “Arzu-yu Milli” adlarıyla anılmıştır. Fakat ilanına ve tercümelerinin Avrupa parlamentolarına gönderilmesinin kararlaştırıldığı Mebusan Meclisi'nin 17 Şubat 1920 tarihli oturumunda metni okuyan Edirne Mebusu Şeref Bey, “Ahd-i Milli Beyannamesi Sureti” olarak isimlendirmiştir. Elimizdeki orijinal metin doğrudan doğruya “Birinci Madde” ile başlamaktadır.

28 Ocak 1920 tarihli söz konusu oturum Mebusan Meclisi'nin normal toplantılarından biri değildir. Zira Mecliste o tarihte resmi açık ve gizli bir toplantı gerçekleşmemiştir. Bu toplantı milletvekillerinin katılımı ile Mecliste yapılan büyük bir ihtimalle gayri resmi bir toplantıdır.⁸ Elimizdeki Misâk-ı Milli metnine bakıldığında zaman Celalettin Arif Bey ile birlikte toplam 121 milletvekilinin bu metne imza attığı görülmektedir.

Edirne Mebusu Şeref Bey, Mebusan Meclisi'nin 17 Şubat 1920 tarihli oturumunda “Ahd-i Milli Beyannamesi Sureti” ismiyle metni okuduktan sonra şunları söylemiştir:

“Efendiler, 28 Ocak 1920 tarihinde bütün Türk ve Osmanlı halkını oluşturan millet fertlerinin seçimleriyle buraya gönderdiği ve bütün muhabbetleriyle, bütün namus-u devlet ve millet ve dini müdafaa ve muhafaza için ittihat ve ittifak eden bütün arkadaşların burada gösterdikleri azim ve imanı, tevfiyat-ı ilahîye, daima kabul edecek ve daima muvaffak edecektir.”⁹ Bu sözlerden Misak-ı Milli görüşmelerinin 28 Ocak'ta yapıldığı net olarak anlaşılmaktadır. Zaten orijinal metnin altında Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'in imzası da 28 Ocak 1920 tarihlidir. Bu imzalanan metnin Mebusan Meclisi genel kurulunda görüşülerek ve oylanarak kabulü için yaklaşık yirmi gün beklenecektir.

Misâk-ı Milli'nin Meclis Genel Kurulu'nda Kabul ve İlanı

Misak-ı Millî, kabul edildikten sonra hemen ilan edilmiştir. Felah-ı Vatan Grubunun 7 Şubat 1920'de kurulması ve ardından 9 Şubat 1920'de hükümetin, bildirisini okuyarak güvenoyu almasından sonra nihayet 17 Şubat 1920 tarihli toplantısının ikinci oturumunda, Edirne Milletvekili Şeref Bey'in verdiği bir önerge ile Mebusan Meclisi'nin huzuruna gelen Misak-ı Milli'nin ilanına karar verilmiştir.¹⁰

Geleneksel olarak Padişah Vahidettin'in Meclisi açış nutkuna bir cevap verilmesi (ariza-yı cevabiye) gerekiyordu. Konuyla ilgili Ayan ve Mebusan Meclislerinde kurulan iki ayrı encümen çalışmalarını bitirip, hazırlanan metin 16 Şubat 1920 günü mecliste madde

madde görüşülmeye başlandı. Yoğun tartışmaların yaşandığı bu görüşmelere devam edildiği 17 Şubat 1920 günü toplantının ikinci celsesinin başında Meclis Başkanvekili Hüseyin Kazım Kadri Bey, celseyi açtıktan sonra; “Edirne Mebusu Şeref Bey'in bir takriri var okutuyorum” diyerek şu önergeyi okuttu:

“Meclisi Mebusan Riyaseti Celilesine

Ahd-ı Millinin parlamento-lara ve umum matbuata tebliğ edilmesini ve tercihan müzakeresini teklif eylerim.

18 Şubat 1336

Edirne Mebusu Şeref“

Bu önerge oylanarak kabul edildi. “Arıza-i Cevabiye”nin müzakeresi ertelenerek Ahd-i Milli Beyannamesi'nin görüşmelerine geçildi. Edirne Mebusu Şeref Bey, “Ahd-i Milli Beyannamesi”ni okumadan önce şu konuşmayı yaptı:

“Muhterem arkadaşlarım; seçim bölgelerimizden seçmenlerimiz bizi gönderdiği zaman hepimizin dayanma gücüne ve milli onuruna bir yük yükletti. Altı asırdır güç makamında adaletin keskin kılıcına dayanarak dimdik duran bu saltanat binası, etrafında bütün ümmet fertleri ve tarihi ve dini ve her vechile saklı kalan hukuku ile beraber, şuraya gelen ve milletin en seçkin ve olgunları olan muhterem arkadaşların bütün vicdan ve imanı ile müdafaa etmesini teklif eyledi ve siz de kabul ettiniz ve öyle geldiniz.

İşte buraya geldiğimiz gün hepimizin hararetle çarpan tekmil yüreklerinde, dimağ-

larında bir fikir hâsıl oldu. İçimizden herhangi bir hamiyetli arkadaşımız barış deyince bütün yüreklerinden kopan sevinç hepsini bir yere topladı ve nihayet bütün vicdanlar hep bir yere geldi. Ortaya şu Peyman-ı Müebbed-i Millî çıktı. Bu, bir Misak-ı Millîdir ki altı asrın şehname-i mevcudiyetini sırtında taşıyan tarihimizin son olaylarına şimdi Meclis-i Milli öyle bir azim ve iradetle bunu kaydederken mazisinin metin, parlak günleri kadar istikbalin de inşallah Milletimiz için ümid ettiğimiz ve Devletimiz için beklediğimiz en parlak günlerini hazırlamış olacağız. (“İnşallah” sadaları).

Efendiler biz Türkler ve Müslümanlar esasen “Demokrat” bir Milletiz. Hiçbir vakit yükselip aşağıda kalmış bir tabakayı çiğnemek katiiyen bir Türk'ün aklından geçmemiştir. Şu halde nasıl ki bizim inandığımız iman ettiğimiz din, bir mihrap arkasında, bir imamın arkasına düşerek, bir iyi liderin ardına geçerek bizi böyle sağlam bir bina gibi toplarsa işte orada, bütün Âlem-i İslam'da, bütün Müslümanlarda ve bütün Türklerde geçerli olan bu, aynı eşitliktir. Bu kadar eşitlik ve adalete riayetkâr olan ve böyle en derin hislerle daima yan yana ve birlikte yürümeye azmetmiş bir ümmet, bir millet şu son günlerde çırpınan, şu son günlerde ezilen hukukunun yok oluşunu, emin olunuz efendiler, ne Allah ne de İnsanlık destekler. Biz hiçbir şey istemiyoruz; ancak açık hakkımızı istiyoruz. En tabii, en aşikâr hakkımız olan yaşamak hakkının bizden çekilip alınmasını

5 C. Akcakayaahoğlu, “Atatürk ve Onun Milli Mücadele'deki Büyük Çalışmalarından Bazıları Üzerine Kısa Bir İnceleme”, Atatürk Haftası Armaganı, (10 Kasım 1977), Ankara, 1977, s. 7-53. İ. Aksoy, agm., s. 226-227.

6 M. Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970, s. 56.

7 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: N. Kaymaz, “Misak-ı Milli Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında”, VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976) Tebliğleri C: III., Ankara, 1993, s. 1941-1958'den ayrı basım, Ankara, 1977, s. 2-3.

8 N. Kaymaz, a.g.bildiri, s. 3-4.

9 İ. Aksoy, a.m., s. 228.

10 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (İçtimâ-ı Fevkalâde) Onbirinci İnikad, 17 Şubat 1336 (1920) Salı C: 2, TBMM. Yayınları, s. 145.

Cenab-ı Hak takdir etmemiştir. Onun için Peyman-ı Millî olmak üzere bütün Meclis-i Mebusanı teşkil eden bütün muhterem arkadaşların meydana getirdikleri şu Peyman-ı Millî'yi şimdi okuyacağım ve bunun bütün acı çeken insanlığa bir huzur günü vermek için bu önemli kavgayı meydana getiren ve nihayet galiblerin neticede insanları çiğnemek ve esir yaşatmak istemediklerini ilân eden bütün Avrupa uygar devletleri parlamentolarına gönderilmesini öneriyorum."¹¹

Bu konuşmanın ardından Ahd-i Millî Beyannamesi'ni okuyan Şeref Bey'in ardından Meclis Başkan Vekili "bunu kabul ediyor musunuz efendim?" diye sordu. Milletvekilleri "umumen ve müttefikan kabul" diye bağıldılar. Meclis Başkanvekili "o halde icap eden mahafîle tebliğ edeceğiz efendim" dedi. Bundan sonra söz alan Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İngiltere ve Amerika-lı devlet adamlarının Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması hakkındaki bazı konuşmalarını hatırlatan uzun bir konuşma yaptı. Aydın Mebusu Cami (Baykut) Bey, bu metnin bizim için yazılmış olduğunu, "parlamentolara tebliğ edilecek şeklin daha münasip bir tarzda yazılmasını" teklif etti. Bunun üzerine Canik Mebusu Mehmet Ali Bey, "bendenizce parlamentolara bile tebliğine bile gerek yoktur. Bu okundu ve bitti. Bunun haricinde ufak bir söz bile söyle-nemez." Diyerek şiddetle itiraz etti.

Hamdullah Suphi (Tanrıö-ver) Bey'den Cami Bey'in söy-

lediklerine destek gelirse de, Meclis Başkan Vekili Hüseyin Kazım Bey'in, "rica ederim efendim, bendeniz teklif et-tim ve kabul edildi" sözleriyle tartışmayı bitirmesi üzerine, Ahd-i Millî bilinen şekliyle ka-bul edilir.

Bu arada Gümüşhane Me-busu Zeki Bey söz alarak, "Ahitname'de mesuliyet-i vü-kela hakkında olan madde yoktur, noksandır." Diyerek eklenmesini istiyor. Fakat Başkanvekili Hüseyin Kazım Kadri Bey, "müzakere bitmiştir efendim. Yanlış anlaşılmasın rica ederim. Bu Ahitname'nin parlamentolara iblağını (bil-dirilmesini) kabul ettiniz mi?" sorusunu heyete sordu. Me-buslar toptan "kabul" dediler.¹²

Ancak bu metne daha sonra bir ek yapılması için, 19 Şubat 1920 tarihli oturumda Erzu-rum Mebusu Ziya Bey tarafın-dan bir önerge verilecektir. Bu ek madde, Dünya Savaşı'ndan başlayarak, meclisin açılışına kadar iş başında olan hükü-metlerin, savaşı kötü yönetme-leri, iç ve dış siyasette basiretli davranmamaları nedeniyle araştırılması ve cezalandırıl-masının talep edilmesiyle ilgili idi.

İttihat ve Terakki hükümet-lerinin yanı sıra, Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa hükümetle-rini de kapsayan bu "cezalan-dırma" talebi, 28 Şubat 1920 günü tekrar gündeme getirilip ek maddenin mecliste okun-ması istenirse de o günkü otu-rumda meclis başkanlığına vekâlet eden Abdülaziz Mecdi Efendi, metni bulup okuttura-cağını söyleyerek meselenin

görüşülmesini ertelemiştir. Ancak bu sefer de Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin 3 Mart 1920'de istifa etmesi ve yeni hükümeti kimin kuracağı'nın bilinmemesi nedeniyle, bu ek madde ancak 11 Mart 1920 ta-rihli oturumda kabul edilir. O günkü oturuma başkanlık eden ise, Reşat Hikmet Bey'in vefatı üzerine başkan seçilmiş olan Celalettin Arif Bey'dir. Anadolu yanlısı Celalettin Arif Bey'in meclis başkanlığı-na gelmesi üzerine bu mesele ancak meclisin son günlerinde çözülebilecektir.¹³

Misâk-ı Millî'nin Türk ve Dünya Kamuoyuna Açıklan-ması

Misâk-ı Millî metni ile ilgili haberlerin daha Ocak ayı-nın başından itibaren basında çıkmaya başladığı görülmek-tedir. Özellikle Yunus Nadi'nin Yenigün Gazetesi başta olmak üzere Müdafaa-i Hukuk yan-lısı gazetelerde, Meclis üye-leri arasında, milli çıkarlar ve milli duygular noktasında bir birleşme sağlanması amacıyla çalışmalar yapıldığını ve bir "yeminleşme" (ahitleşme) ha-zırlığı yürütüldüğüne işaret eden yazılar çıkmıştır.

28 Ocak'tan sonra ise bun-lar, Misâk-ı Millî'nin oy birliği ile benimsenmiş olduğunu ka-muoyuna müjdeleyecek, hatta bir ölçüde onun niteliğini an-latacak kadar açık haberlere ve yorumlara dönüşecektir. Ancak, meclisin açıklama ka-rarından önce gerçek metin gizli tutulmuştur.

Meclisteki işlemin ge-cikmesinin nedeni, Misâk'ı Millî'yi benimseyen milletve-

killerinin daha hükümeti on-daki ilkelere uygun bir genel politika üzerinde görüş bir-liğine çekerek desteklemeyi üstlenecek bir çoğunluk gru-bu kuramamaları ve Hükümet bildirisinin Mecliste okunup onaylanmamış bulunması ol-muştur.

7 Şubat'ta Felâh-ı Vatan Grubu kurulduktan ve 9 Şu-bat'ta bildirisini okuyan Hü-kümet, bu grubun desteği ile güvenoyu aldıktan sonra, Misâk-ı Millî'nin açıklanması için hazırlıklar yapılmaya ve uygun bir zaman kollanmaya başlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 7 Şu-bat 1920 günü gönderdiği bir şifre ile Rauf Bey'e "... Bu yö-nün ve bir de cihana ilan edil-mesi lazım gelen bir barış prog-ramının gizli tutulmasındaki fayda ve sebebin izah burulma-sını rica ederiz." Şeklinde bir soru sormuştur. Rauf Bey'in 11 Şubat 1920 günü Mustafa Kemal Paşa'ya konuyla ilgili verdiği cevaptan Misâk-ı Millî metninin tercümesi ve yayım-lanması hakkındaki çalışmala-rın bir taraftan devam ettiğini öğreniyoruz: "Biz tabii yayım-lanması taraftarıyız. Fakat me-busların bir kısmı, siyasi bir mahiyete sahip olan bu beyan-namenin yayımlanmasına, ha-riciye memurlarından meyda-na gelen bir siyasi encümende incelenerek karar verilmesini ve tercüme edilmesini teklif ey-lediler. Bu zevat çalışmalarında gecikti. Dolayısıyla, önce Fran-sızca tercümesini yaptırdık. Aynı zamanda yayımlanması vasıtalarının tamamlanması

ile uğraşıyoruz. Genel arzu da bu merkezdedir, Efendim (Ra-uf)."¹⁴

Bu süreci hızlandıran bir de dış gelişmeler söz konusu-dur. Çünkü aynı günlerde İti-laf Devletleri'nin 12 Şubat'ta Londra'da, Türkiye barışı so-rununu da kapsayan konula-rı sonuca bağlamak amacıyla başbakanlar düzeyinde yeni bir konferans toplayarak, Doğu Anadolu'da bir "Erme-nistan'ın kesinlikle kurulacağı, İstanbul'un uluslararası kont-rol altına konulacağı, İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağı" şeklinde olumsuz haberler ya-yılmaya başlamıştı.

Yine İtilaf Devletleri'nin, "Türk delegelerinin bir ay için-de konferansa çağrılabilcekleri" gibi söylentilerle, umutlan-dırma ve oldubittiye getirme taktiği uygulamaya başlama-ları, Türkiye'nin benimseyebi-leceği tek barış programı ola-rak düzenlenmiş bulunan bu metnin, belki düşünülen za-mandan da önce Meclisin açık oyuna sunulmasını ve yayın-lanmasını zorunlu kılmıştır.

Misâk-ı Millî Belgesi, 17 Şubat 1920'de Edirne Millet-vekili Mehmet Şeref (Aykut) Bey'in bir önergesinin kabulü ile Mecliste okunmuş, oy bir-liği ile benimsenmiş, metnin basına verilmesi ve Avrupa parlamentolarına gönderilme-si kararlaştırılmıştır. Bunun-la ilgili görüşmeler sırasında, konuşmacılardan Dr. Rıza Nur, Misâk-ı Millî'yi savunur-ken, İtilaf Devletleri'nin yö-ne-ticilerinin çeşitli zamanlarda yapmış oldukları konuşma ve

bildirilerdeki destekleyici ni-telikte bazı ifade ve vaatleri hatırlatmış ve özellikle Ame-rikan Başkanı Wilson bildiri-sinin 12. Maddesinden söz et-miştir.

Mebusan Meclisi'nin bu oturumu ile ilgili zabıt ceride-sinde sureti bulunan Türkçe metin bir yandan Meclis Mat-baası'nda tek yapraklı nüsha-lar halinde çoğaltılmış ve aynı günkü ya da ertesi günkü ga-zetelerde yayınlanmıştır. Me-sela, 16 Şubat 1920 günü Tas-vir-i Efkâr Gazetesi'nde isim listeleri olmadan Misâk-ı Millî metni aynen yayınlanmıştır. Yine Meclis'te görüşüldüğü 17 Şubat 1920 günü Yeni Gün Ga-zetesi'nin arka sayfalarından birinde aynı metin yayınlan-mıştır.

Aynı metnin Fransızca çevi-risi de dibacesi çıkarılmış ola-rak yalnız altı madde halinde yine tek tek kâğıtlar üzerine basılmıştır. Fransızca çeviriyi İstanbul Milletvekili ve eski elçi Ahmet Muhtar Bey¹⁵ ve Ah-met Rüstem Bey yapmıştır. Bu Fransızca metin, Avrupa par-lamentolarına ve ülke içindeki İstanbul'daki konsolosluklara ve İstanbul işgal makamlarına gönderilmiştir.¹⁶

¹¹ İ. Aksoy, a.g.m., s. 228.

¹² Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (İçtimâ-ı Fevkalâde) Onbirinci İnikad, 17 Şubat 1336 (1920) Salı C: 2, TBMM. Yayınları, s. 144.

¹³ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (İçtimâ-ı Fevkalâde) Onbirinci İnikad, 17 Şubat 1336 (1920) Salı C: 2, TBMM. Yayınları, s. 145-146.

¹⁴ Bu konudaki gelişmeler için bakınız: P. Böke, Son Osmanlı Meclisi'nin Son Günleri, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 119-120.

¹⁵ Her iki belgenin tamamı için bakınız: Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1977, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977, s. 35, 37. Atatürk'ün Bütün Eser-leri, C: 6 (28 Aralık 1919-1 Mart 1920), s. 171.

¹⁶ Konuyla ilgili en kapsamlı çalışmaları yapmış olan Sayın Nejat Kaymaz, Ahmet Muhtar Bey'in Fransızca çevirisi olan nüshalardan birinin fotokopisini Sayın İsmail Arar'ın kendisine verdiğini belirtmektedir. N. Kaymaz, "Misak-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında", s. 5.

RÖPORTAJ: SAJAD SOLTANZADEH

Modern dönem Türkiye-İran ilişkileri birçok açıdan istikrarlı ve yapıcı ilişkiler tarihi olarak değerlendirilebilir. İlişkilerin uzun süre iyi seviyede seyretmesinde siyasi mercilerin sorumlu davranışlarının etkisi olduğu kadar iki ülke halkının kültürel yakınlığı da rol oynamıştır. Yüzyıllardır birbirine komşu olan bu iki ülkenin ilişkileri bölge için hayati bir öneme sahip. Göreve geldiği ilk günden itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için önemli çalışmalara imza atan İran Erzurum Başkonsolosu Sajad Soltanzadeh'i dergimizin bu sayısına konuk ettik.

➤ Öncelikle okurlarımız için kendinizi tanıtır mısınız?

Öncelikle Gelişim Erzurum Dergisi'nin çok değerli okurlarına derin selam ve saygılarımı iletmek isterim. 1973 yılında İran'ın Hoy şehrinde dünyaya gelmişim. 1998 yılından beri Dışişleri Bakanlığı diplomatik kadrosunda görev yapmaktayım. 2002 yılından 2005 yılına kadar, İtalya'nın Roma kentindeki İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nde birinci siyasi katip olarak görev yaptım. 2008 yılından 2012 yılına kadar İran İslam Cumhuriyeti'nin Hollanda'nın Lahey kentindeki büyükelçiliğinde siyasi müsteşar olarak görev yaptım. Ayrıca İran Dışişleri

Bakanlığı'nın Avrupa, Avrasya ve hukuk bölümlerinde görev yaptım. Erzurum Başkonsolosu görevimden önce Dışişleri Bakanlığı'nın Kurallar ve Düzenlemeler Dairesi Başkanı olarak görev yaptım. 2018 yılından itibaren ise Erzurum Başkonsolosu olarak görev yapmaktan gurur duyuyorum.

➤ Bu görevinize başlamadan önceki Türkiye ve Erzurum hakkındaki düşüncelerinizi bizimle paylaşmak ister misiniz?

Dost ve komşu olarak Türkiye'ye olan kişisel ilgim, güzel ülkenizde diplomat olarak hizmet etmeye beni istekli kıl-

dı. Bu arzum diğer diplomat dostlarımın da Türkiye'deki görevleri sırasında ve sonrasında Erzurum'da görev yapmak şahsıma nasip oldu. Genel olarak diplomasi dünyasında, komşu ülkelerdeki misyonlar diplomatlar için çok önemlidir ve ortaya çıkan bu deneyimler her bakımdan çok değerlidir. Bu tür bir görev için diplomat seçiminde de bu husus dikkate alınmaktadır. Türkiye büyük ve önemli bir ülke ve bölgede özel bir yere sahip. Erzurum Başkonsolosu olarak atanmadan önce Merkez'deki çalışmalarım sayesinde Türkiye ve İran arasındaki meseleler ve ilişkiler hakkında genel bir

bilgiye sahiptim. Erzurum'u daha önce görmemiştim ama İpek Yolu üzerinde önemli bir yere sahip olduğunu ve Erzurum'da İran ve Osmanlı hükümetleri arasında iki önemli tarihi anlaşmanın imzalandığını (1823 Erzurum 1'nci ve 1847 Erzurum 2'nci antlaşmaları) biliyordum. Bu anlaşmalar hakkında ki bilgim Erzurum hakkında da beni bilgi sahibi yapmıştı. Ancak Erzurum'a geldikten sonra beni şaşırtan bir şey oldu ve bu şeyin bir bakıma faaliyetlerimin seyrini değiştirdiğini söyleyebilirim. İran'da ve özellikle de iki ülkenin sınır illerinde bizim, Türkiye ve Türk kültürünü ve toplumunu tanıdığımız kadarıyla, İran'a 300 km'den daha uzak olmayan Erzurum'da da İran ve İran kültürü ve İran'ın siyasi

ve sosyal meseleleri hakkında çok fazla bilgi olduğunu düşünmüştüm. Ancak bu düşüncemde yanlış olduğumu üzülerek de olsa anladım. İki ülke arasındaki kökler ve tarihi bağlar göz önüne alındığında, bunun nedeninin kısmen de olsa bu bölge halkının bu köklerine ve ortak noktalarına karşı gerektiginden daha az lütf göstermeleridir. Buna atıf; ünlü Türk tarihçi ve dilbilimci Profesör Dr. İlber Ortaylı," bugün Batı medeniyetini anlamak için Yunan medeniyetini bilmek gerektiği gibi, Türk medeniyetini bilmek için de İran medeniyetinin bilinmesi gereğini "Türk vatandaşlarına tavsiye de bulunuyor: "Türkiye'den turizm için ayrılmak istiyorsanız ilk hedefiniz İran olmalı". Bu tavsiye dünyayı tanıyan, tarihi

bilen, medeniyetleri ve kültürleri bilen birinin tavsiyesidir.

Bunun başka bir nedeni de bizim ve İranlıların kamu diplomasisi ve kültürel faaliyetlerde çalışmalarımızın yetersizliğine bağlıyorum. Bu nedenden dolayı önce ekonomik ve ticari sektörlerdeki faaliyetlere zemin hazırlamak için kültürel meselelere daha fazla odaklanmaya karar verdim.

➤ Türkiye ile İran arasında ki tarihi ve kültürel ilişkiler hakkında neler söylemek istersiniz?

Gerçekten de iki ülke arasındaki ortak noktaları, tarihi ve kültürel bağları ifade edecek kitaplar yazılmalıdır. Bu

konuyu birkaç satırla ifade etmenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Yaklaşık dört yüz yıldır iki ülkenin sınırları Allah'a hamdolsun barış ve dostluk sınırları olmuş. İki ulus arasındaki ilişkilerin uzak tarihindeki geçmiş, daha iyi bir gelecek için bir ders ve işaret olarak görülmelidir. İki millet arasındaki kültürel, dilsel ve tarihi ortaklıklar hiçbir sınır veya engelle ortadan kaldırılamaz. Bu bölgede bu kadar tarihi ve kültürel ortaklığa sahip çok az ulus bulunabilir. İki ülke halkının orijinal soykütüksen ve antropolojik araştırmalarında, mevcut sınırların her iki tarafında 300-400 km derinliğe kadar aile bağları ve akrabalıkların olduğu gerçeğiyle karşılaşırız ve birçoğunun referansı var. Bu değerli tarihi ve kültürel varlıklar, yeni dünyada iki ülke arasında bir işbirliği ve sinerji kaynağı olmalıdır. Bunun dışında düşünen

ve hareket eden, ne milletine, ne karşı millete, ne de bölge milletlerine hizmet etmiş olur. İki komşu ülke, İran ve Türkiye'nin sahip olduğu tüm bu tarihi ve kültürel ortaklıklar ve Tanrı vergisi yetenek ve kapasitelerle, işbirliği ve sinerji ile kalkınmanın, ilerlemenin ve refahın itici gücü olabilirler ve istikrarsız Ortadoğu'nun sallantılı koşullarında da barış ve istikrar yaratabilirler. İran ve Türkiye, Orta Doğu'da, Avrupa kıtasındaki Fransa ve Almanya ile tamamen aynı konuma sahiptir. İki ülke arasında ne zaman işbirliği ve sinerji olsa Avrupa Birliği güçlü ve etkili görünüyor ve ikisi arasında ne zaman bir ihtilaf olsa Avrupa Birliği'nin gücü ve etkisi azalıyor.

Kesinlikle bölgede ve dünyada bu üretken ve istikrar sağlayıcı işbirliğinin istemeyen muhalifleri var. Mutlulukla

iki ülkenin üst düzey yöneticileri konuya iyice vakıflar, dolaşısıyla 20 yıllık uzun vadeli bir işbirliği yol haritasının geliştirilmesi gündeme alınmıştır.

➤ Geçmişteki tarihi bu bağın yeni nesillere yeterince aktarılabilirdiğini düşünüyor musunuz? Sizce bu konuda neler yapılmalı?

Gerçek şu ki, iki ülke arasındaki tarihsel ilişkiler alanında bir kuşak kırılması yaşandı. Bu eksiklik giderilmelidir. Birkaç sebep var. Erzurum ve yöredeki 50 yaş üstü insanlarla konuştuğumuzda, babalarının veya dedelerinin Farsça bildiğinden ve evlerinde Farsça kitapların bulunduğu bahsediyorlar. Günümüz Türkiye'sinde gençliğinin Farsça'yı Arapça'dan bile ayırt edemediği görülmektedir. Bugünkü nesil, iki ülke arasındaki ortaklıklar ve tarihi bağlar hakkında çok az şey biliyor. Türkiye'deki yeni nesil, son yarım asırdır ağırlıklı olarak Batı ve Batı kültür ve edebiyatına odaklanmış olarak görünmektedir ve Erzurum'un kültür uzmanlarından birinin sözleriyle, "Son 50 yıldır Doğu'ya sırtımızı döndük." Tabii ki son 20 yılda Türkiye'de Doğu ve Ortadoğu'ya bakışım güçlendiği görülüyor, bu da iyi bir fırsat ve yeni nesillerin de bu yönde yönlendirilmeli.

Bence çözüm insan ilişkilerini ve karşılıklılığı arttırmaktır. Bu kapsamda Kültür, Spor ve Gençlik Genel Müdürlükleri ile işbirliği içinde çevre illerdeki öğrenci ve genç hareketliliğini arttırmaya çalışıyoruz. Üniversitelerin işbirliği ile ortak kültür seminerleri

yapabiliriz. İki ülkenin radyo ve televizyon işbirliğini artırmalıyız. Gençleri ve öğrencileri iki ülkedeki festivallere, sergilere ve çeşitli bilimsel ve kültürel kamplara katılmaya teşvik etmeliyiz.

Bu çerçevede, İran ile Osmanlı Devleti arasında 1823 ve 1847 yıllarında imzalanan iki önemli antlaşmanın ve iki komşu arasındaki hudut ihtilaflarını ortadan kaldırmış olan ve ticari ilişkileri ve insan hareketini güçlendirmek için yazılan antlaşmanın Erzurum'da "Erzurum; Bir dostluk köprüsü" başlığı ile anılmasını Erzurum'un siyasi ve akademik yetkililerine teklif ettim. Bu vesileyle, yeni nesillere babalarımızın iki ulus arasında barış ve dostluk yaratma çabalarını ve bu dostlukların güçlendirilmesi gerektiğini hatırlatmış olacağız.

➤ Türkiye ile İran arasındaki ticari ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu ilişkilerde Erzurum'un önemi nedir?

İran ve Türkiye bölgedeki önemli ekonomik güçlerdir. Her ikisi de stratejik bir coğrafi konuma sahiptir ve dünyanın batısındaki ve doğusundaki ekonomik güç merkezlerini birbirine bağlar. İki ülkenin ekonomileri büyük ölçüde tamamlayıcı ekonomilerdir. İran zengin enerji kaynaklarına ve petrokimya ürünlerine sahiptir ve Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılayabilir ve Türkiye ise endüstriyel ürünler alanında iyi ilerleme kaydetmiştir ve İran'ın ihtiyaçlarını karşılayabilir. İki ülkenin yüksek ekonomik kapasitesi göz

önüne alındığında, iki ülke arasındaki ticaret hacmi (yılıda 10 milyar dolardan az) hiç de tatmin edici değil. İki ülkenin liderleri ticaret hacminin yılda 30 milyar dolara çıkarılmasını hedeflemişlerdir. Gerekli donanım ve yazılım altyapısı sağlanırsa, bu zor bir amaç olmayacaktır.

Dost ve komşu olarak Türkiye'ye olan kişisel ilgim, güzel ülkenizde diplomat olarak hizmet etmeye beni istekli kıldı. Bu arzum diğer diplomat dostlarımla da Türkiye'deki görevleri sırasında ve sonrasındaki paylaşımları ve güzel deneyimlerle daha da arttı ve sonunda Erzurum'da görev yapmak şahsıma nasip oldu. Genel olarak diplomasi dünyasında, komşu ülkelerdeki misyonlar diplomatlar için çok önemlidir ve ortaya çıkan bu deneyimler her bakımdan çok değerlidir.

İran'da yeni hükümetin politikası, komşu ülkelerle ilişkilere öncelik vermek ve başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirmektir. İran tarafında ticaretin genişlemesinin önündeki her türlü engeli kaldırmak için ciddi bir irade var. ABD'nin İran'a yönelik tek

tarafı yaptırımları, İran halkına baskı yapmanın yanı sıra İran'ın komşularının ve ticaret ortaklarının çıkarlarını da olumsuz etkiliyor. Sömürgeci güçlerin, meşru olmayan çıkarlarını güvence altına almak için milletlerimizin özgürce yaşama ve ticaret yapma haklarının çiğnemelerine izin vermemeliyiz.

İki ülke arasında gereken çok sayıda ticari, ekonomik ve yatırım anlaşması imzalanmıştır. Bu protokollerin güncellenmesi ve doğru ve kapsamlı bir şekilde uygulanması için çaba göstermeliyiz. İki taraf, birkaç yıl önce imzalanan ve şu anda zor durumda olan tercihli ticaret anlaşmasının daha etkin bir şekilde uygulanması için bir an önce harekete geçmelidir.

İki ülke 560 kilometrelik bir sınırı paylaşıyor. Sınırın her iki tarafındaki tamamlayıcı kapasiteler göz önüne alındığında, sınır bölgelerinde ortak sanayi bölgelerinin kurulmasının yanı sıra pazarların etkinleştirilmesi ve sınır ötesi ticaretin güçlendirilmesi, her iki ülkede de sınır sakinlerini ekonomik ve refah açısından güçlendirebilir. Bu sayede sınırda yasal olmayan ticaret ve kaçakçılık gibi birçok sorunu çözecektir.

Erzurum, İpek Yolu üzerindeki önemli coğrafi konumu nedeniyle İran ile tarihi ticari ilişkilere sahip olmuştur. Son yüzyıllarda İran ile Türkiye arasındaki ticaret ağırlıklı olarak Erzurum üzerinden yapılmıştır. Erzurum'un merkezindeki Tebriz kapısı, şehrin İran ile olan ticari ilişkilerinin altın çağına bir anıttır. Şu anda İran'ın Avrupa ve Türkiye'nin

Asya ile kara bağlantısının ana güzergâhı Erzurum'dan geçmektedir.

İki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi gibi, Erzurum ile Türkiye'nin doğu bölgesi ile İran arasındaki ticaret hacmi de tatmin edici değil. Bu bölgede İran ile Türkiye arasındaki coğrafi yakınlıktan ve üç sınır kapısının varlığından hem her iki tarafın yerel yetkililerinin, hem de ticaretin ustalarının faydalanması gerekmektedir. İki tarafın hudut kapılarındaki mevcut sorunların çözülmesi ve ticaretin kolaylaştırılması temel ihtiyaçlardan biridir. İki ülkedeki mevcut kapasiteleri daha yakından tanımak için ticaret konferansları düzenlemek ve her iki taraftaki tüccarların hareketini artırmak, iki ülke arasındaki ticareti güçlendirmek için bir başka gerekliliktir.

➤ **Türkiye ile İran arasında eğitimde nasıl bir ilişki var. Özellikle ülkemizin köklü eğitim kurumlarından birisi olan Atatürk Üniversitesi'nin bu ilişkide ki yeri ve önemi nedir?**

Mutlulukla, eğitim alanında iş birliği için iyi fırsatlar var. İran ve Türkiye hem bölgede bilgi üretimi alanında lider konumda, hem de dünyada iyi sıralamalara sahipler. Bilim ve Sağlık Bakanlıkları ile iki ülkenin üniversiteleri arasında iyi bir iş birliği var. Tubitak programı kapsamında iki ülkeden araştırmacılar arasında ortak projeler hayata geçirilecek. Elbette bu alanda iş birliğini olabildiğince güçlendirmenin bir temeli ve kapasitesi var.

Kültürel ve dilsel ortaklıklar ile coğrafi yakınlık, öğretim üyesi ve öğrenci değişimi ve bilimsel ve araştırma projeleri alanında değerli varlıklardır. Türkiye, İranlı öğrencilerin dünyada okumak için ana destinasyonlarından biridir. Türk öğrenciler de son yıllarda İran'da eğitim görmeye büyük ilgi gösteriyor. Bu alışverişlerin bilinçli olarak teşvik edilmesi gerekiyor.

Erzurum Başkonsolosluğu'nun son yıllardaki ana faaliyetlerinden biri, Türkiye'nin doğu bölgesindeki güçlü üniversiteleri ile İran'ın komşu illerindeki üniversiteler, özellikle Urmiye ve Tebriz ve Erdebil üniversiteleri arasındaki akademik bağları güçlendirmek olmuştur. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türkiye'nin doğusundaki bilim merkezlerinden biridir. Bu üniversite ve çeşitli fakülteleri ile iyi ilişkilerimiz var ve bu üniversite ile İran üniversiteleri arasındaki mutabakat protokollerinin uygulanmasını ve bilimsel alışverişin artmasını teşvik ediyoruz.

Atatürk Üniversitesi ile başlattığımız ve en kısa zamanda diğer üniversiteler arasında işbirliklerine örnek olmasını umduğumuz önemli projelerden biri de Tebriz Üniversitesi ile Atatürk Üniversitesi arasında farklı alanlarda çift diplomalı ortak diplomaların düzenlenmesi projesidir. Bu projede lisans öğrencileri iki yıl Atatürk Üniversitesi'nde ve iki yıl Tebriz Üniversitesi'nde öğrenim görmekte ve her iki ülkenin (YÖK) veya Bilim Bakanlığı'ndan geçerli bir derece almaktadırlar. Bu proje, bilimsel ve akademik boyutlarının yanı sıra kültürel alışverişler,

dostluk ve kardeşlik çıkarlarının güçlendirilmesi açısından da önemlidir. Bu projenin hayata geçirilmesi için ciddi bir şekilde çalışıyoruz.

Atatürk Üniversitesi'nin geçmişi ve bilimsel statüsü nedeniyle, 200'den fazla Fars dili öğrencisi olan bu üniversitede Fars dili ve edebiyatı kürsüsünün faaliyeti; Erzurum'un iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler tarihindeki rolü ve konumu, bu üniversitede İran çalışmaları veya İranoloji alanı oluşturulmasını önerdik. Atatürk Üniversitesi'nin her bakımdan bu çalışma alanını yaratmak için en iyi fırsata sahip olduğuna ve İran ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesine kesinlikle yardımcı olacağına inanıyorum. Üniversitelerimiz, bu alanın oluşturulması ve güçlendirilmesi için bilimsel işbirlikleri sağlamak için her türlü yardımı yapmaya hazırdır.

➤ **Konsolosluğunuzun Erzurum'da ki faaliyetlerinden bahseder misiniz? Özellikle yapmayı düşündüğünüz kültürel faaliyetler nelerdir?**

1850 yılına dayanan Erzurum'daki İran Başkonsolosluğu, şu anda Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki 28 il için hizmet verip görev yapmaktadır. Başkonsolosluğun faaliyetleri, görev yeri ve kapsamına göre 3 alanına ayrılabilir; konsolosluk işlemleri; Ticaret ve transit; Kültürel ve akademik. Konsolosluk alanında, bu illerde ikamet eden İranlıların, turistlerin, öğrencilerin ve İranlı mahkumların işleri ile İran'a kara yoluyla

seyahat eden veya iş yapan Türk uyruklu ve yabancı uyrukluların konsolosluk işleri ile ilgileniyoruz. Ticaret ve transit alanında, iki ülke sınırındaki üç gümrüğün konularını ve iki ülke arasındaki tır trafiği ve transit konularını takip ediyoruz.

Kültür alanında, başta da belirttiğim gibi, geçmişteki eksiklikleri gidermek için daha fazla faaliyete ihtiyacımız var. Sahip olduğumuz ortak noktalara, kültürel ve tarihi bağlara dayanarak, iki ülkenin bugünkü nesillerinin birbirine karşı bilgisini geliştirmeliyiz. Bu amaçla Erzurum ve diğer şehirlerde çeşitli İran kültürel etkinlikleri düzenlemek ve Türk vatandaşlarını İran'ın kültür, tarih ve turistik yerleriyle tanıştırmak işimizin bir parçası. Bir diğer kısım ise iki ülke arasındaki karşılıklı turizmin güçlendirilmesi. Her yıl 2 milyondan fazla İranlı turist Türkiye'ye seyahat ediyor. İran'daki kültürel ve tarihi turizmin birçok cazibesi nedeniyle, İran'daki Türk turist sayısı da tatmin edici bir düzeye yükselmelidir.

Kültürel iş birliği için birçok alan var. Erzurum akademik ve kültürel bir şehirdir. Ortak film ve dizi yapmak bu alanlardan biridir. Son olarak Erzurum'da İranlı sinemacıların da katıldığı Kar Film Festivali'nde sanatçılara ortak bir film ve dizi yapmalarını gündemlerine almalarını önerdim, bu memnuniyetle karşılandı. Umarım bu alanda daha ciddi adımlar atılır.

Erzurum ve bu alandaki diğer illerdeki kültür ve medya alanlarıyla iyi ilişkilerimiz var. İki ülke arasındaki medya iş birliği de artmalı. Kültür, turizm ve kitap fuarlarına karşılıklı katılım, teşvik etmeye çalıştığımız faaliyetlerden biridir. Mevcut ilgi alanlarına göre Farsça öğretimi de diğer faaliyetlerden biridir.

➤ **Erzurum'un en çok hangi yönlerini sevdiniz?**

Erzurum'daki mübarek Ramazan ayının atmosferini çok beğendim. Bu şehirde Ramazan gecelerinde bu ayda özel bir manevi atmosfer vardır. Ne yazık ki koronanın yaygınlığı

nedeniyle bu manevi atmosferi sadece iki yıl yaşadım ve bu, daha uzun sürmedi.

Erzurum'da oltu taşından yapılan takılar ve tespihler de ilgi alanlarımdan biriydi ve sık sık Erzurum'a gelen veya İran'da onları ziyaret ettiğim arkadaşlarıma, tanıdıklarına ve İranlı yetkililere hediye olarak Erzurum'dan götürüyordum.

Kayak yapmayı geç de olsa Erzurum'da öğrendim. Ama Erzurum'un sert ve soğuk kışının kayakla daha güzel ve çekici hale geldiğine inanmaya başladım.

➤ **Son olarak neler söylemek istersiniz?**

Bana görüşlerimi değerli okuyucularımızla paylaşma fırsatı verdiğiniz için, "Gelişim Erzurum" dergisine, katkıda bulunanlara ve size teşekkür ederim. Bu tür faaliyetlerle karşılıklı tanınmanın gelişmesine ve bunun sonucunda iki İran ve Türkiye ulusu arasındaki dostluk ve kardeşliğin güçlenmesine katkıda bulunacağımızı umuyorum.

ŞİMDİ KONTROL SENDE!

RANA TUR İLE KENDİ TATİL YERİNİ SEÇ

Vize almanın
En hızlı ve en kolay yolu

Kazım Karabekir Caddesi Otel Polat Arkası Yakutiye/ERZURUM
Tel: 0442 238 70 70 - Fax: 0442 237 44 45
Gsm: 0545 237 44 45 - 0549 239 70 70

Yepyeni bir deneyim için
değişim yolculuğu başladı!

POLAT
PALANDÖKEN

📍 Kayak Yolu Üzeri, 25070 Palandöken/Erzurum

www.polatpalandokenhotel.com

☎ (0442) 232 00 10 ✉ palandoken@polatholding.com

